

ODLEROVÁ, E.: Man, Nature and Ecological Education.
Filozofia 43, 1988, No. 5, p. 590.

In the paper the attempt is made to analyze briefly the socialist way of life whereby it is pointed out that man (society) is the subject of solving contemporary problems of mankind and that he must preserve the biosphere and keep in mind the old truth — that man takes the means of his existence from nature, he himself is, however, its component.

When analyzing the interaction of society and nature, the author outlined global problems of mankind and one of the most important contemporary problems, connected with the solution of ecological crisis — is the problem of forming the consciousness of the socialist man, his ecological consciousness.

The forming of a „new“ man of today is connected with the forming of the „ecological subject“ and it is also linked with the ecological responsibility for the fate of our planet.

1. Súčasný ekologický problém, ktorý v mnohom signalizujú vzťahujúcu sa ekologickú krízu (ktorá sa najvýraznejšie prejavuje v narušovaní, resp. už aj v značnom ničení biosféry), sú nesporne produktom predmetno-praktických (ale aj duchovno-praktických) aktivít človeka; konštituuju sa v dialektike dejín prírody a ľudstva, sú svedectvom toho, ako, akým spôsobom a nakoľko človek osvojujúci si prírodu zároveň sa stavia k tejto prírode ako k cudziemu objektu svojho koristníckeho záujmu; sú svedectvom toho, nakoľko v procese humanizácie prírody sa človek prejavuje ako tvorivý subjekt jej osvojenia, tvorivý v tom, že vidí lepšie a ďalej následky svojho konania ako ktokoľvek či čokoľvek ostatné, žijúce v prírode. No sú však aj svedectvom toho, nakoľko ten istý človek v procese výmeny látok medzi sebou a prírodou stáva sa subjektom jej vedomej devastácie, kde sotva už možno hovoriť o jeho tvorivom, cieľavedomom, perspektívnom prístupe...

Slovom, v dialektike človeka a prírody človek nie vždy, nie v každej etape svojho vývinu a osvojovania prírody vystupoval ako tvorivý subjekt, ktorý osvojujúci si jej zdroje by zároveň vytváral aj podmienky pre jej „zachovanie“, pre jej — ekologickými nádmami — narušený vývin. Preto popri pozitívnom ovládnutí prírody — ako svedectva o tvorivej moci a schopnostiach človeka — zaznamenávame v dialektike ľudských aktivít aj iracionálne momenty; prejavovali sa, no najmä dnes sa prejavujú v ťažko predvídateľných ničivých dôsledkoch, a to nielen pre samotnú prírodu, ale aj sprostredkovane — pre človeka. Pre človeka preto, že neracionálnym, živelným, krajne pragmatickým zásahom do prírody v podstate ničil a dodnes ničí základné materiálne (ale aj duchovné) podmienky svojej vlastnej existencie. Dnes — v epoche kozmických letov, v epoche možností človeka vidieť svoju Zem z „vesmírneho

nadhladu“, — je jasné, že naša Zem je jediným a nenahraditeľným existenčným prostriedkom pre ľudský život.

Je takmer paradoxné, že vzťahujúca sa ekologická kríza ako výraz iracionality ľudského diela, sprostredkovanej vymoženosťami vedy, techniky, ale aj celkovej prakticko-pretvárajúcej schopnosti človeka „dobývať prírodu“, stáva sa dnes *predmetom* intenzívnych úvah, skúmania ciest, foriem a metód jej ďalšieho osvojovania najmä cez *negativitu* ľudského pôsobenia. Ak v predchádzajúcich etapách osvojovania prírody, na ktoré nadväzovali jednotlivé historické formy vedecko-technických revolúcií, človek skúmal prírodu z hľadiska potrieb jej ovládnutia, ktoré malo prevažne lokálny charakter determinovaný málo rozvinutými výrobnými silami (bez zreteľa na jej ohrozenie); dnes toto skúmanie prírody je zamerané na poznávanie zdrojov jej ohrozenia (vyplývajúceho z VTR, sociálno-triednej štruktúry organizácie výroby atď.), no najmä na poznávanie spôsobov a prostriedkov, ktorými je možné (a nevyhnutné) tomuto ohrozeniu *čeliť*; na zdôvodnenie fundamentálnej myšlienky, že ochrana prírody musí byť dominujúcou aktivitou v systéme ľudských činností.

Najmä tento moment v dialektike človeka a prírody stáva sa významným predpokladom pre vzrastajúce *sebauvedomenie* konajúceho človeka, pre to, aby človek najmä cez *negatívne dôsledky* svojej činnosti si musel uvedomiť svoju závislosť od prírody. Toto nemôže docieľiť „ekologickou slepotou“, ale tvorivým, kultúrno-humánnym prístupom k tejto prírode.

Slovom, ak v období vzťahujúcich sa priemyselných revolúcií, všeobecnej technizácie a racionalizácie práce a praxe, zameranej na osvojovanie („dobývanie“) prírody človek demonštroval svoju *slobodu a „nezávislosť“* na tejto prírode, tak v súčasnej epoche, poznamenatej „ekologickými peripetiami“, v období tzv. „panstva“ nad prírodou, si odrazu človek musí uvedomovať svoju neslobodu a závislosť (výrazom toho je neschopnosť zúžitkovania tzv. ekologických zvyškov, druhotných surovín, odpadov atď.).

Toto „ekologické precitnutie“ je zrejme nevyhnutné, vyplýva — v zásade — z iracionálnej povahy ľudskej činnosti, z neschopnosti, často objektívne historicky determinovanej, predvídať funkciu a následky vlastného diela. Preto sa v tejto súvislosti oprávnené objavuje otázka, ako je možné, že človek — ako homo faber a homo sapiens — dovolil, aby ho vlastné dielo vo forme osvojovania prírody zaskočilo, aby mu hrozilo sebazničením?! Ako je možné, že človek, ktorému je vlastná tvorivosť a jasnozrivosť v osvojovaní prírody sa doposiaľ riadil provizóriom, bezperspektívnym konaním v zmysle „po nás potopa“? A napokon: prečo až negativitou svojej činnosti a jej produktov musel dospieť k trpkému poznaniu že rozširujúc hranice svojho bytia, zároveň toto bytie zužuje a ohrozuje? Je to otázka iracionality alebo racionality, zásluhou ktorej si človek, súčasné ľudstvo uvedomuje „svoj historický omyl“? Na uvede-

ný komplex otázok zrejme nebude ľahká odpoveď. Nazdávame sa však, že aj v súvislosti s ekologickou problematikou, ktorá je v zásade problematikou v tom najširšom zmysle slova dialektiky človeka a dejín, je potrebné uplatniť hľadisko ľudskej tvorivosti a výchovy k tvorivosti, pravda, v kontexte s historickým, sociálno-triednym stanoviskom, ktoré tvorivý rozmer ľudskej činnosti determinuje. Aj toto hľadisko nám umožní odhaľovať príčiny, podmienky, ale aj reálne možnosti (perspektívy) riešenia ekologických rozporov súčasného ľudstva.

Ide v zásade o stanovisko, za ktorým sa skrýva materialistické chápanie dejín ako prírodno-historického procesu, ako pokračovania vývinu prírody na kvalitatívne vyššej historickej úrovni, ktorej je vlastná predmetno-tvorivá forma existencie človeka. Svojimi subjektívnymi tvorivými dispozíciami, ku ktorým sa človek vypracoval vlastným historickým vývinom, svojim tvorivo-činným vzťahom k okoliu (prírode), nielenže túto prírodu menil; sám seba zdokonaľoval a dodnes zdokonaľuje potiaľ, pokiaľ mu to napokon umožňuje (popri spoločenskej organizácii života) aj samotná príroda, s ktorou si vymieňal látky, aby mohol žiť. V tom zmysle človek pôsobením na prírodu zhotovuje čoraz účinnejšie a revolučnejšie pracovné nástroje, vniká čoraz hlbšie do tajomstva podstaty predmetu svojho pôsobenia, odhaľuje, no zároveň aj ovláda zákony nielen vlastného pôsobenia (z pozície ktorých si kladie ciele), ale spoznáva aj zákony bytia prírody... Vytvára vedu a techniku; ich prostredníctvom formuje svoje stanovisko k prírode, vytvára určitý, historicky konkrétny spôsob svojej činnosti, prostredníctvom ktorého produkuje svoj život [4, s. 101]. V rámci tohto procesu zdokonaľovania sa človeka, rozvíjania jeho tvorivých dispozícií (vynaliezavosti v „dobývaní“ prírody) vytvárajú sa čoraz novšie, účinnejšie techniky a technológie spôsobu výroby s postupne prevládajúcimi prvkami pragmatizmu, egoizmu, „momentálneho efektu“ atď.

Uvedená zvrátená tendencia v osvojovaní prírody vymoženosťami ľudského umu a ľudských rúk sa upevňovala priamo úmerne s tým, ako sa znásobovali koristnícke potreby a záujmy determinované sociálno-triednou organizáciou výroby, spoločenských vzťahov, ekonomiky, najmä však všemohúcnosťou kapitálu, ktorý má jednoznačne rozhodujúci podiel na živelnom prístupe človeka k prírodnému bohatstvu.

Nemusíme ani zvlášť zdôrazňovať, že v systéme takýchto vzťahov a prístupov k prírode nebola možná v plnej miere racionálna a humánna regulácia riadenia ekologických procesov, ktoré sa odvíjali od živelného, málo tvorivého, cieľavedomo premysleného vzťahu človeka k nenahraditeľnému subjektu i objektu svojho bytia — k prírode. Výrazom toho je súčasné ekologické napätie, v centre ktorého stoja problémy racionálneho využívania prírodných zdrojov, výskumu vesmíru, ochrana životného prostredia, súvisiaca s nekomplexným využívaním výrobných látok, s veľkým množstvom odpadu, s doterajšou pragmaticky orientovanou technológiou výroby, s množstvom namáhavej telesnej a bezobsažnej du-

ševnej práce, s neschopnosťou uspokojovať rastúce sociálne, duchovné a mravné potreby, s dobrodružným prístupom k výdobytkom VTR, s hrozbou jadrovej katastrofy atď. V tejto súvislosti nemožno si nevšimnúť aj také „sprievodné“ javy ekologických problémov, akými sú problémy hladu v rozvojových krajinách, rozširovanie pre ľudstvo nebezpečných chorôb atď. Ide o sprievodné javy, ktoré charakterizujú súčasnú epochu, nabitú množstvom protirečení, predností, ale aj nedostatkov. „Je to svet zásadných sociálnych premien, globálnej vedecko-technickej revolúcie, zosťrených globálnych problémov — ekonomických, surovinových a iných, radikálnych zmien v informáciách. Svet, kde nevídané možnosti rozvoja a pokroku existujú spolu so strašnou biedou, zaostalosťou, stredovekom“ [2, s. 143].

2. S rozvojom socializmu a s upevňovaním zásad, noriem a princípov socialistického spôsobu života sú zároveň vytvárané objektívne podmienky pre radikálne riešenie vyššie uvedených, z minulosti zdedených, respektíve súčasnou kapitálovou praxou sprostredkovaných problémov.

Naším cieľom nie je poukázať na všetky sociálno-ekonomické, vedecko-technické, technologicko-výrobné, politicko-ideologické, kultúrno-duchovné atď. súvislosti, vystupujúce do popredia pri riešení ekologických problémov socialistickej civilizácie. Pozornosť sústredíme iba na jeden, z nášho hľadiska centrálny problém — výchovu „ekologického subjektu“ a formovanie ekologického vedomia, ktorý v systéme ekologických procesov vystupuje v úlohe rozhodujúceho ľudského činiteľa.

Prírodzene, ekologická výchova, cieľom ktorej je formovanie ekologického vedomia, špeciálne „ekologického subjektu“ a ekologickej kultúry všeobecne, neprebíha vo vzduchoprázdne, respektíve iba na úrovni čistých akademických úvah; prelína sa s problémami ideologickými, politickými, sociálno-ekonomickými ako aj s filozoficko-svetonázorovými, a toto všetko s dominujúcou potrebou formovať humánny a racionálny vzťah človeka k prírode.

Cieľom tohto iste nie ľahkého procesu výchovy „k prírode, pre prírodu a v mene človeka“ je formovanie takých humanistických kvalít socialistickej osobnosti — „ekologického subjektu“, ktoré sa stanú organickou súčasťou a prostriedkom prekonávania jednostranných, v zásade ahumánnych a nekultúrnych duchovno-praktických orientácií ľudí vo vzťahu k prírode. Ekologická výchova a formovanie ekologického vedomia v podmienkach socialistického spôsobu života sa preto stáva významnou súčasťou prípravy človeka zodpovedne, humánne, racionálne a teda v konečnom dôsledku kultúrne pristupovať vo svojom každodennom jestvovaní k hodnotám prírodného prostredia alebo — slovami Marxa — k neorganickému telu človeka.

Ekologická výchova má teda formovať u socialistického človeka zmysel pre prírodu. Jej prostredníctvom si má, respektíve musí uvedomovať vo svojej každodennej činnosti (ktorou sa akýmkoľvek spôsobom dotýka prírody) dôležitosť, užitočnosť a perspektívnosť svojho konania

nielen z hľadiska svojich bezprostredných potrieb a záujmov (respektíve záujmov pracovných kolektívov, podnikov atď.); musí chápať všeobecný význam prírody pre ľudstvo, jej krásu, jej funkciu zdroja šťastia a vlastnej existencie; musí pochopiť hodnotu prírody v celkovom jej rozsahu a všemožne ju ochraňovať pred akýmikoľvek formami jej devastácie.

V tejto súvislosti nie je tajomstvom, ako sme už vyššie na to upozornili, že potreba ekologickej výchovy je znásobená vzrastajúcim zosťrovaním globálnych problémov (vrátane ekologických problémov), ktoré sa v rozličných formách a spôsoboch dotýkajú súčasného ľudstva, aj nášho socialistického spôsobu života, nášho prostredia, ba aj myslenia a cítenia. Je preto potrebné v rámci ekologickej výchovy zamerať pozornosť na serióznu, realistickú analýzu dialektiky vzťahu človeka k prírode, ale aj k sebe samému. Totiž zodpovedný postoj k biosfére (ktorá zahŕňa časť atmosféry, hydrosféry a litosféru) musí byť úzko spätý so zodpovedným postojom človeka (ľudstva) k sebe samému, k vlastnému existenčnému prostrediu, v ktorom žije, a ktoré vo vzťahu k nemu má vystupovať v úlohe rovnocenného partnera; ak chce ľudstvo dosiahnuť rozkvet civilizácie, musí preto vyriešiť základné kľúčové problémy, ktoré stoja pred ním — odvrátiť nebezpečenstvo ekologickej krízy a odstrániť nebezpečenstvo vojny, ktorá hrozí totálnym spustošením Zeme. V tom zmysle organickou súčasťou ekologickej výchovy dnešného človeka je výchova k mieru ako jedinej, a to nielen humánnej a racionálnej, ale aj existenčnej alternatíve spôsobu života.

Súčasná ekologická situácia (s prevažujúcim krízovým charakterom) sa prirodzene nevzťahuje iba na tú-ktorú, priemyselne vyspelejšiu krajinu, ani na ten-ktorý socialistický štát, ale v podstate zasahuje celé ľudstvo našej planéty. Preto z hľadiska súčasného vedecko-technického rozvoja sa problémy súvisiace s ekológiou v rámci národných meradiel musia riešiť aj v medzinárodnom meradle. Obzvlášť toto platí v súvislosti so znečisťovaním životného prostredia vyšších vrstiev atmosféry civilnou i vojenskou dopravou, znečisťovaním oceánov, skúšaním atómových zbraní, experimentmi v oblasti prípravy hviezdnych vojen atď. Tu ide jednoznačne o také ekologické javy (a ich dôsledky), ktoré nekončia pred štátnymi hranicami tej-ktorej krajiny. Na to, aby ľudstvo dosiahlo požadované ciele v oblasti ekológie, je nevyhnutný komplexný prístup, ktorý má, respektíve musí vyústiť do potreby internacionalizácie ekologických záujmov. Toto súvisí aj s formovaním nového myslenia ako otvoreného systému vyžadujúceho neustále kontakty, výmenu názorov medzi predstaviteľmi socialistickej a nesocialistickej vedy, filozofie, či politiky. To umožňuje pri vzájomnej konfrontácii určité obohacovanie nášho myslenia, umožňuje hľadať spoločnú cestu, „pochopiť súčasný svet a vyjadriť sa o jeho budúcnosti, aby sa odvrátili nešťastia, ktoré môžu potíhnúť nás všetkých“ (2, s. 165).

V tejto súvislosti stojí pred pokrokovými silami dnešného ľudstva úloha koordinovaného, vedecky regulovaného prístupu k tejto problema-

tike. Okrem OSN, UNESCO je to najmä RVHP, v centre pozornosti ktorej stoja otázky ekológie v jej komplexnosti. Vedecké riešenie ekologických problémov a koordinovaný prístup k nim (najmä zo strany socialistických krajín) stáva sa tak zároveň prejavom internacionálnej zodpovednosti socialistickej civilizácie za osud našej planéty.

Uvedený, vedecky koordinovaný, socialisticou integráciou umocnený aspekt riešenia ekologickej problematiky vo svetle marxisticko-leninskej teórie (ale aj v najnovších súvislostiach prestavby života našej spoločnosti) vychádza — ako zo svojho základu — zo stanoviska historického optimizmu (na rozdiel od pesimistických a nihilistických teórií buržoáznej vedy). Tento historický optimizmus sa stáva významnou dimenziou socialistickej ekologickej výchovy a formovania ekologického vedomia, je určujúcim znakom všeobecnej ekologickej kultúry, bez ktorej ďalší rozvoj socializmu a socialistickeho spôsobu života nie je možný. Ako v tejto súvislosti povedal s. Michail Gorbačov vo svojom vystúpení na straníckom aktíve v Leningrade 13. 10. 1987: „Musíme všade v praxi zlepšiť ekonomiku i organizáciu využívania prírody. Treba podstatne zvýšiť ekologickú kultúru našej spoločnosti, ktorá sa musí stať najdôležitejšou súčasťou rozvíjajúceho sa socializmu“ (5, s. 4).

Neodmysliteľnou súčasťou ekologickej výchovy v rámci socialistickeho spôsobu života je úsilie (počnúc rodinou, všetkými stupňami školskej dochádzky až po profesionálnu výchovu) o cieľavedomý, prognostický (kultúrno-humánny) prístup človeka a spoločnosti k prírode.

Je známe, že historické predpoklady pre vznik súčasných ekologických problémov možno identifikovať už v počiatkoch novoveku, v období kapitalizmu voľnej súťaže, priemyslu a obchodu. Charakteristickým znakom tohto obdobia bolo, že príroda bola redukovaná na číry objekt využívania, na vec púhej užitočnosti, pravda so živelným, sociálno-etriednymi záujmami determinovaným prístupom. Na túto skutočnosť upozornil už F. Engels: „Tam, kde jednotliví kapitalisti vyrábajú a vymieňajú len pre bezprostredný zisk, možno v prvom rade brať ohľad iba na najbližšie výsledky ... Čo záležalo španielskym kolonizátorom, ktorí spálili na Kube lesy na svahoch kopcov a získali v popole dosť hnojiva na vysokovýnosné kávovníky pre jednu generáciu na tom, že neskoršie odplavili lejaky túto nechránenú ornú pôdu a nechali iba holé skaly?“ (1, s. 142—145).

Preto potreba cieľavedomej (s dôrazom na jej prognostický charakter) regulácie vzťahu človeka a prírody sa musí stať dominujúcim hľadiskom výchovy ekologického subjektu, jeho ekologickej kultúry.

Deštruktívny zásah do biosféry a signalizácia jej zničenia bezprostredne súvisí s charakterom (vedou a technikou umocnenou) povahou ľudských aktivít, so stupňom a mierou kontroly a riadenia ekologických procesov. V súvislosti s výchovou ekologického subjektu (t. j. subjektu, v ktorom dominuje v procese humanizácie, osvojovania prírody moment

pozitívneho pretvárania, a nie ničenia, devastácie) stoja v centre pozornosti okrem iného aj tieto nie zanedbateľné úlohy.

a) Ak príroda v období (a celé stáročia pred týmto obdobím) kapitalizmu voľnej súťaže bola objektom v zmysle „cudzej, zvecnenej moci“, ktorú človek dobíjal vtedy ešte málo účinnými vedecko-technickými prostriedkami, v súčasnom období VTR príroda už stráca charakter oného nedobytného, nevyčerpatelného a ťažko osvojiteľného objektu. Tu nepomôže iba technologická disciplína v lokálnom, národnom či v medzinárodnom meradle; v ekologickej výchove musia byť v centre pozornosti otázky „jasnozrivosti“ konania, t. j. schopnosť človeka (spoločnosti) orientovať svoj prakticko-činný vzťah k prírode so zreteľom na bližšie i vzdialenejšie možné ekologické dôsledky.

Táto požiadavka je o to väčšmi zdôvodnená, o čo výraznejšie príroda — ako objekt ľudského pôsobenia — sa už nebráni svojou „prvotnou“, „panenskou“ mocou (ako to bolo z čias predkapitalistických formácií), ale bráni sa svojou „slabosťou“, „únavou“, „vyčerpanosťou“, atď.

b) Z tohto dôvodu sa žiada zo strany spoločnosti (ľudstva) v základe skorigovať svoje ciele s ohľadom na životné podmienky ostatných foriem života. V centre pozornosti ekologickej výchovy a formovania ekologického vedomia preto musí byť snaha zmeniť doterajší koristnícky vzťah (cieľ) človeka voči prírode na vzťah vzájomného, rovnocenného, „dôstojného“ spolužitia. Odveká snaha človeka prejavíť sa voči prírode ako odlišná určenosť (od ostatných foriem života) dnes už nie je opodstatnená, najmä ak máme na mysli dnešnú „ekologickú slepotu“, ktorá z tejto bezhraničnej snahy „vládnuť nad prírodou“ sa civilizácii kruto mská. Uvedenú skutočnosť potvrdzuje neodvratné hynutie vzácných druhov živočíchov (napríklad v našich československých pomeroch vyhynutie bobrov, určitých druhov rýb atď.).

Vyzdvihnutím prognostického aspektu v ekologickej výchove chceme zároveň upozorniť na potrebu zodpovedného prístupu najmä k budúcej generácii a k budúcim jej životným podmienkam. V tejto súvislosti riadenie a regulácia vzťahu človek — príroda musí mať charakter všeobecného ľudského predstihu, t. j. musí usilovať o to, aby ľudstvo svojim pôsobením na prírodu nebolo zaskočené výsledkami tohto pôsobenia; aby tieto produkty ľudských aktivít nemali charakter iracionálnej moci, charakter „odcudzenej sily“, ale aby slúžili celkovému rozkvetu, zveľadeniu ľudskej i prírodnej skutočnosti. Tieto požiadavky musia byť „zakódované“ do vedomia celého ľudstva v zmysle katgorického imperatívu.

Pri realizácii týchto cieľov musíme preto mať vždy na pamäti hlavný cieľ — obnovu, „vzkriesenie“ súčasného sveta, ktorú dosiahneme iba vtedy, ak dokážeme ovládať všetky ľudstvom vytvorené bohatstvá „a odhalíme prítomnosť toho sveta v nás samých a plne pochopíme, že naše bytie je jeho bytím a jeho život našim životom“ [3, s. 259].

Isteže táto úloha nie je ľahká. V rámci ekologickej výchovy a for-

movania ekologického vedomia je preto potrebné klásť dôraz na formovanie a rozvíjanie tvorivého myslenia (prirodzene i konania), ktoré umožňuje v ekologických súvislostiach „vidieť ďalej, hlbšie a lepšie“, slovom, ktoré dokáže predvídať budúcu funkciu výsledkov našej činnosti.

c) V súvislosti s výchovou a ďalším formovaním „ekologického subjektu“ v rámci socialistického spôsobu života treba upozorniť ešte na jeden, rozhodne nie zanedbateľný problém: na problém *morálnej zodpovednosti* v procese konkrétnej voľby, rozhodovania pre tú ktorú alternatívu, či spôsob výmeny látok medzi človekom a prírodou. V oblasti výroby išlo a najmä pôjde o voľbu optimálnych technických a technologických postupov, pravda nie ako to bolo doteraz s prevládajúcim zreteľom na momentálny ekonomický efekt (i keď ten nie je zanedbateľný), ale so zreteľom na ekologické následky. Rovnako morálno-politický (ale aj odborno-profesionálny) *apel na voľbu* sa vzťahuje i na ostatné sféry materiálnej produkcie. Ekologický subjekt v podmienkach socialistického spôsobu života je vystavený v tomto prípade dvom odstredivým silám: ekonomických záujmov, priemyselnej výroby a — morálnej, kultúrnej a politickej zodpovednosti za svoje rozhodnutie, za svoj čin. Poznamenávame, že v podmienkach buržoázneho spôsobu života (a výroby) tento „dvojaký tlak“ na človeka nie je taký výrazný, nakoľko logika „kapitálovej praxe“ ho jednoznačne usmerňuje v duchu maximálneho zisku, maximálnej produkcie, za absencie morálnej zodpovednosti za následky tejto produkcie.

V podmienkach socialistického spôsobu života, ktorý je takým o. i. preto, že sa opiera o humanistické ideály ľudského spolužitia a rovnocenného partnerského vzťahu k prírode, tento problém mravnej zodpovednosti je vyriešiteľný, aj keď v dnešných podmienkach, žiaľ, často ešte prevláda utilitaristický vzťah k prírode (namiesto humánneho vzťahu a s dôrazom na osobnú zodpovednosť za jeho upevňovanie).

Východisko treba vidieť v základoch socialistickej morálky, ktorej cieľom je upevňovanie mravného vedomia *so zreteľom na formovanie ekologického vedomia* (a sprostredkovane aj ekonomického vedomia, s dôrazom na racionalitu, intenzitu, namiesto extenzity atď.). Morálne vedomie formované so zreteľom na potreby pozitívneho riešenia ekologických javov, sa takto akoby „ontologizovalo“, premietalo do konkrétnych, predmetno-spoločenských vzťahov, v rámci ktorých sa formuje aj vzťah k ekologickým fenoménom. V tomto vzťahu, keďže je presiaknutý i morálnym i „ekologickým“ vedomím, sa formuje nová dimenzia socialistickej osobnosti — *ekologicko-mravná zodpovednosť* za voľbu prostriedkov, spôsobov, foriem, metód, techník a celého „inštrumentária“ v procese ovládania prírody, v procese jej humanizácie atď. Ide o zodpovednosť, v ktorej dominuje zmysel *podriadiť* túto voľbu humánnym záujmom a cieľom, v centre ktorých stojí, respektíve by mal stáť socialistický človek. Najmä v týchto súvislostiach je potrebné chápať aj človeka v rovine výrobnnej sily, kde už nemôže, respektíve nebude môcť

dominovať jeho (technicko-technologický činný rozmer, ale spoločensko-ludský, aktívno-tvorný rozmer, rozmer slobodnej, cez slobodnú prácu sa realizujúcej bytosti, neredukovanej na jediné určenie „vycvičenej prírodnej sily“ (4, s. 101).

Je to subjekt, ktorý aj cez ekologicko-mravné vedomie vytvára predpoklady na to, aby mohol cieľavedome kontrolovať a usmerňovať výsledky svojej produktívnej činnosti v smere celkového humánneho vzostupu.

LITERATÚRA

1. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava 1963.
2. GORBAČOV, M. S.: Prestavba a nové myslenie pre našu krajinu a pre celý svet. Bratislava 1987.
3. LAPTEV, I. D.: Ekologické problémy. Bratislava 1986.
4. MARX, K.: Rukopisy „Grundrisse“. Zv. II. Bratislava 1973.
5. Rudé právo, Praha 15. 10. 1987.

ЧЕЛОВЕК, ПРИРОДА И ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ

Эва Одлерова

В статье автор попыталась коротко проанализировать социалистический образ жизни, причем она подчеркнула, что субъектом решения современных проблем человечества является человек (общество), который при сохранении биосферы должен не забывать вековой истины — человек от природы берет средства своего существования, причем сам является ее составной частью.

При анализе взаимодействия общества и природы автором были намечены глобальные проблемы человечества, причем ключевой проблемой была одна из наиболее актуальных проблем современности, проблема, связанная с решением экологических проблем — формирование сознания социалистического человека, формирование его экологического сознания.

Формирование „нового“ человека сегодня связано с формированием „экологического субъекта“, а также связано с экологическо-моральной ответственностью за судьбу нашей планеты.